

Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

**ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ:
СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ,
УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Монографія

Київ, Харків – 2020

УДК 374.7

ББК 74.4

О-72

ISBN

Рецензенти:

Сорочан Т.М. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філософії і освіти дорослих Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України;

Бідюк Н.М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри практики іноземної мови та методики викладання Хмельницького національного університету.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (протокол № 2 від 24 лютого 2020 року), Вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 1 від 27 лютого 2020 року)

Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи : монографія / За заг. ред. акад. Н.Г. Ничкало, акад. І.Ф. Прокопенка. Київ, Харків : Інститут освіти дорослих імені І. Зязюна НАПН України, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2020. 544 с.

У монографії здійснено аналіз освіти дорослих як чинника розвитку людського капіталу в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, розкрито особливості теорії та практики організації навчання дорослих в Україні та провідних країнах світу, визначено особливості андрагогічної науки та її значення для системи управління людськими ресурсами, окреслено тенденції професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогів та андрагогів, визначено освітні потреби різних категорій дорослого населення.

Монографія призначена для науковців, викладачів, аспірантів, усіх, кого цікавлять питання безперервного навчання та освіти дорослих.

Мамотенко А.В.)

2.3.	Ефективні стилі взаємодії та форми навчання в освіті дорослих (Прокопенко І.А.)	134
2.4.	Дуальне навчання як форма професійної підготовки безробітних (Завгородня К.П.)	140
2.5.	Фріланс як нова форма розвитку людського капіталу в умовах неформальної освіти (Ващенко Л.І.)	145
2.6.	ІКТ в освіті дорослих (Прокопенко А.І., Доценко С.О.)	151
2.7.	Упровадження імерсивних технологій в освітні проєкти навчання дорослих (Ізбаш С.С.)	155
2.8.	Відкриті дистанційні курси для дорослих (Кухаренко В.М.)	161
2.9.	Використання хмарних технологій у навчанні (Кислова М.А.)	167
2.10	Використання платформи дистанційного навчання MOODLE у післядипломній медичній освіті (Касьянова О.М., Шахова Г.А., Стриженко Т.О., Каруник К.Д.)	172
2.11.	Значення масових відкритих онлайн-курсів при вивченні економічних дисциплін у системі неформальної освіти дорослих (Сотніков Д.В.)	177
2.12.	Філософсько-методологічні засади формування етичного ставлення до природи в освітньому просторі закладів освіти для дорослих (Андреева А.П., Андреева Т.Т., Дзюбенко О.В, Носаченко В.М.)	184
2.13.	Психологічний супровід освіти дорослого населення (Харченко С.В., Хорош М.В., Паламарчук Д.В., Паламарчук Л.А.)	188
2.14.	Сучасні шляхи підвищення іншомовної лінгвістичної компетенції (Новікова Є.Б., Скрипник Н. С.)	191
2.15.	Теорія та практика неформальної освіти соціальних працівників за проєктним підходом (Трубавіна І.М., Цибулько Л.Г.)	197
2.16.	Формування здорового способу життя в системі інформальної освіти дорослих (Харченко Н.В., Костріков А.В.)	202
2.17.	Формування системи безперервного професійного розвитку лікарів в Україні на сучасному етапі (Голованова І.А., Ляхова Н.О., Белікова І.В., Філатова О.В.)	208
2.18.	Модель формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі у ЗВО (Разумна А.Г.)	213
2.19.	Удосконалення неперервного професійного розвитку фахівців з охорони здоров'я впровадженням інтерактивних технологій (Квасник О.В., Харківський В.С.)	218
2.20.	Досвід організації підвищення кваліфікації працівників залізничного транспорту з елементами дистанційного навчання (Панченко С.В., Каграманян А.О., Захарченко В.В., Белікова Н.В.)	222
2.21.	Університети третього віку. Досвід роботи U3A Toowoomba Inc в Австралії (Туренко Н.М.)	228

процесу.

Лтература

1. Левченко І. Освіта дорослих як наукова проблема. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2015. Вип. 5. С. 45–54.
2. Мартинець Л. А. Освіта дорослих: форми та зміст. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 6. С. 14–17.
3. Дей М. *Світові тенденції розвитку освіти дорослих. Освіта дорослих у перспективі змін: інновації, технології, прогнози: колективна монографія* / За ред. А. Василюк, А. Стоговського. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2017. С.48–58.
4. Огарев Е. И. *Образование взрослых : основные понятия и термины* (Тезаурус). СПб. : ИОВ РАО, 2005. С.62–63.
5. Лук'янова Л. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх викладачів до навчання дорослих *Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади: монографія* / авт. кол. : Лук'янова Л.Б., Сігаєва Л.Є., Аніщенко О.В., Зінченко С.В., Баніт О. В., Лапаєнко С.В., Василенко О.В. К. : Педагогічна думка, 2012. С. 5–52.
6. Василюк А. Теоретико-методологічні підходи до дослідження проблеми освіти дорослих. *Освіта дорослих у перспективі змін: інновації, технології, прогнози: колективна монографія* / За ред. А. Василюк, А. Стоговського. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2017. С.8–31.

2.3. Ефективні стилі взаємодії та форми навчання в освіті дорослих

Прокопенко І.А.

Нині демографічний і якісний склад трудових ресурсів постійно трансформується, що робить свій значний внесок у VUCA-світ. VUCA – акронім, що утворився з перших літер таких англійських слів:

V – «*volatility*» – нестабільність, мінливість;

U – «*uncertainty*» – невизначеність, невпевненість;

S – «*complexity*» – складність, заплутаність;

A – «*ambiguity*» – неоднозначність, неясність.

Уперше ці поняття в єдину систему були складені американськими військовими, потім дана аббревіатура почала використовуватись у бізнес-середовищі, згодом у психології, нині – це загальновизнаний термін, що описує не лише явища в окремих сферах людського буття, а й світ, в якому ми живемо в цілому. Обираючи той чи інший стиль взаємодії як в освіті неповнолітніх, так і в освіті дорослих, необхідно враховувати такий цікавий факт: до умов VUCA-світу найкраще пристосовуються особи, що зросли в демократичному або нестабільному суспільстві, значно

складніше інсталюватись особам, які сформувалися в умовах авторитарного режиму.

За останні роки значно змінились акценти на необхідних навичках та компетенціях людини XXI століття. Навчання протягом життя нині стає не примхою, а необхідною умовою «виживання» людини на ринку праці. Саме тому вміння ефективно й успішно навчати дорослих набуває великого значення в неперервній професійній освіті. Підвищуються і вимоги до професійної компетентності в будь-якій галузі діяльності. Основною метою навчання дорослих є підвищення і вдосконалення професіоналізму. На сьогодні успішність та результативність такого навчання залежить від його важливих функцій в організаційній стратегії.

Освіта дорослих реалізується через участь людини в різноманітних програмах розвитку і навчання. Беручи до уваги швидкі темпи розвитку відповідних технологій, а також відмінності між культурними нормами поколінь, необхідність навчання дорослих стає очевидною. При цьому роль освіти дорослих виявляється в двох найбільш загальних функціях, які сприяють соціалізації дорослих: професійної та особистісної.

Професійна функція освіти дорослих полягає в забезпеченні соціалізації через опанування нових професійних ролей, у розвитку професійної компетентності та мобільності. Особистісна функція дозволяє доповнити і збагатити процес соціалізації через залучення особистості до загальнолюдських цінностей, мови, культури мислення та відчуття, діяльності та спілкування. Наявність даних функцій надає підстави стверджувати про суттєву різницю освіти дорослих від освіти неповнолітніх.

Процесу професійної освіти дорослих характерне таке: здобувач освіти усвідомлює себе самостійною, самокерованою особистістю; накопичення значного запасу життєвого (побутового, професійного, соціального) досвіду, який стає провідним джерелом навчання для самого здобувача освіти та його колег; готовність до навчання (мотивація), що визначається прагненням до навчальної діяльності вирішити життєво важливі проблеми і досягти конкретної мети; прагнення до невідкладної реалізації отриманих знань, умінь, навичок і якостей; навчальна діяльність значною мірою обумовлена тимчасовими, просторовими, професійними, побутовими, соціальними умовами.

З огляду на те, що позиція дорослих у процесі навчання надто специфічна (це позиція творця своєї освітньої діяльності, яка визначає і зміст, і організацію навчання), здійснення освітнього процесу базується на принципово інших підходах:

- варіативності освіти дорослих та програм додаткової сучасної освіти;
- відповідності змісту освітніх програм потребам розвитку нових і новітніх технологій;

- гнучкості освітніх програм, що забезпечують індивідуалізацію навчання та оперативну переорієнтацію в професійній діяльності;
- упровадження інформаційних технологій і поступового формування єдиного інформаційно-освітнього простору галузі;
- розробки та впровадження спеціальних тренінгів (алгоритмів) з опрацювання цілей, задач, прогнозів компетентних рішень у професійній діяльності індивіда (ситуативне навчання) тощо.

Кожен дорослий має свої індивідуальні цілі та стиль навчання, оскільки на відміну від учнів та студентів вони вже мають певний життєвий досвід. Усю навчальну інформацію дорослі сприймають через призму власних знань, про що повинен завжди пам'ятати фахівець з освіти дорослих.

Аналіз наукової літератури [1; 3; 6] надає підстави стверджувати, що існує поняття «особистий навчальний стиль», яке сприяє визначенню тому, яким чином людина може навчатися найефективніше. Стилi бувають різні (візуальний, дігiтальний, аудiальний, кiнестетичний), тому викладач повинен обов'язково враховувати це у своїй професійній діяльності.

Відповідно до різних стилів та методів роботи необхідно обрати ті, які будуть відповідати саме специфіці навчання дорослих. Нездатність усвідомлювати відмінності між стилями може негативно вплинути на ініціативного, зацікавленого дорослого здобувача освіти, зробивши заняття нудними і нецікавими. Слід також зазначити, що з урахуванням потреб соціуму в процесі навчання дорослих необхідно звертати увагу саме на ефективні стилі взаємодії та відповідні форми навчання.

Вітчизняна психолого-педагогічна наука традиційно виокремлює *три основні стилі педагогічної взаємодії*: авторитарний, демократичний і ліберальний [6; 8]. У межах наукової дискусії пропонується інша класифікація стилів педагогічної взаємодії, що ґрунтується на підставі аналізу психологічних механізмів, які визначають комунікативну стратегію людини. Така класифікація дозволяє виділити три принципово різних за своєю психологічною природою стилі: авторитарний, маніпулятивний і діалогічний. Для повного, різнобічного та ефективного розкриття змісту стилів взаємодії та форм необхідно обрати декілька критеріїв: розуміння або нерозуміння інших учасників взаємодії специфіки організованого навчання дорослих; розвиток, який отримують (або не отримують) учасники педагогічної взаємодії.

Авторитарний стиль взаємодії виражається в централізації всього освітнього процесу на особистості. Авторитарність виявляється в зниженні самоаналізу і самоконтролю педагога, що значно стримує розвиток самостійності і активності здобувачів освіти. Авторитарний стиль спілкування, на думку дослідників, породжує неадекватну самооцінку здобувачів освіти, прищеплює культ сили, формує невротиків, викликає неадекватний рівень домагань в процесі взаємодії

з оточуючими [2; 4]. Також психологічній природі авторитарного стилю педагогічної взаємодії належать несвідомо діючі психологічні захисти, приховування глибинної недовіри до самого себе, до своїх власних здібностей і можливостей як в особистісному, так і в професійному рості («професійне вигорання»).

Ліберальний стиль взаємодії переважно сприймається як негативне явище. Описують його так: педагогічна взаємодія характеризується тенденцією прагнення викладача меншою мірою залучатися в роботу на занятті. Такі викладачі лише формально виконують свої прямі обов'язки, обмежуючись тільки викладацькою роботою. Результатом обраної стратегії вважається недолік контролювання діяльності здобувачів освіти і динаміки формування їхньої особистості. Зазвичай, успішність у групах ліберальних викладачів незадовільна. Непослідовність у прийнятих рішеннях і діях, нерішучість у складних ситуаціях є характерними для ліберального викладача. Однак, у науковій спільноті існує ще одна думка з цього приводу. Ліберальний (від лат. *Liberalis* – вільне володіння) означає «віддає пріоритет свободи», який визнає свободу людини ключовою цінністю. Свобода – це головне, що відрізняє людину від усього нелюдського [7]. Згідно з екзистенціальною філософією сенс свободи полягає в тому, що людина не є об'єктом, що формується під впливом соціуму, так само як і не є «продуктом» генетичного початку, а обирає сама себе, творить свою особистість власними діями і вчинками в кожен момент свого життя. Отже, людина вільна у творенні власного життя, несе повну відповідальність за все вчинене в ній.

Демократичний стиль взаємодії характеризується тісним зв'язком зі здобувачами освіти, через довіру й повагу до них педагог намагається нормалізувати і зміцнити емоційний контакт із групою, не пригнічуючи їх. У своїй педагогічній діяльності викладач, який дотримується демократичного стилю взаємодії, активізує інтелектуальну захопленість і мотивацію щодо пізнавальної діяльності. Якщо здобувач освіти відчуває напругу, негатив від викладача, байдужість до власних переживань, непорозуміння, у нього виникає негативне ставлення до викладача. Це породжує агресію й суперечності при організації взаємодії освіти дорослих. Доброзичливе ж ставлення, що базується на довірі, сприяє навчанню, збільшує впевненість у власних силах і мотивує здобувачів освіти на активне набуття нових знань, умінь і навичок.

Маніпулятивний стиль взаємодії при організації освіти дорослих виявляється в латентній централізації освітнього процесу, тобто педагог-маніпулятор не нав'язує здобувачам освіти своїх цілей та цінностей, він намагається зробити так, щоб вони в процесі навчання самостійно забажали «взяти» їх в якості власних. Маніпулятор – це психологічно грамотний авторитар, який розуміє, що авторитаризм не вигідний йому самому і, використовуючи більш тонкі техніки управління поведінкою здобувачів освіти, він може досягти значних успіхів у своїй професійній

діяльності [7]. Різниця між авторитарним і маніпулятивним стилем взаємодії полягає в тому, що в першому випадку спрямованість на «комунікативний диктат» має явну форму, при організації маніпуляційної взаємодії – приховану. Найбільш актуальним для маніпулятора є завдання зрозуміти потреби, інтереси, а також «точки уразливості» об'єктів маніпулювання і захопити їх в поле свого впливу. Очевидно, що система оцінювання, яка існує в сучасній освіті дорослих, не стільки орієнтована на набуття інформації про певний рівень знань здобувачів освіти, скільки на управління їх свідомістю і поведінкою.

Діалогічний стиль взаємодії (від гр. Dia – проходить, що йде наскрізь; гр. Logos – поняття, думка, ідея, розум) – стиль спілкування, побудований на діалозі. Часто під діалогом помилково розуміють спілкування двох людей, плутаючи приставки «di» (два, подвійний) і «dia» (крізь). У правильному розумінні діалог трактується як симетричні, рівнозначні міжособистісні відносини, які надають право кожного бути зрозумілим і зрозуміти іншого; право на взаєморозуміння та взаємоповагу [7].

Діалогічний стиль педагогічної взаємодії виявляється в прагненні всіх учасників освітнього процесу до побудови спілкування на принципах паритету, взаєморозуміння, співтворчості й співпраці. Діалог є не тільки засобом спілкування, а й однією з базисних умов самоактуалізації та особистісного зростання [5, с. 103]. Діалогічний стиль характеризується спрямованістю на розуміння іншого. Однак на відміну від маніпуляційної взаємодії, де проблема розуміння інших учасників спілкування також важлива, діалогічний комунікативний простір ґрунтується на взаєморозумінні. Необхідно зазначити, що діалогічний стиль створює найбільш оптимальні можливості для повноцінного розвитку й особистісного зростання всіх учасників взаємодії в освіті дорослих. Професійна позиція викладачів, що вибудовують свою діяльність на діалозі, заснована на визнанні здобувачів освіти рівноправними учасниками педагогічної взаємодії та відповідальними суб'єктами вільного особистісного самовизначення і самоактуалізації. Свою місію такі викладачі вбачають не у виконанні властивих традиційній системі навчання ролей ретранслятора стандартизованого навчального змісту, наглядача і контролера тощо. Таких викладачів психологічна наука визначає як професійних фасилітаторів (від англ. *facilitate* – допомагати, сприяти), саме вони сприяють особистісному становленню індивідуума, допомагають йому в пошуку і створенні сприятливих умов для самоактуалізації [7].

Що стосується *форм* організації освіти дорослих, доречно застосовувати індивідуальну і групову форму навчальної діяльності. Організація групових форм діяльності здійснюється за допомогою різноманітних методів, серед яких семінари, тренінги, практикуми, ділові та рольові ігри, розбір практичних ситуацій, кейси. Для вирішення деяких конкретних завдань доцільно застосовувати певні

методи, які добре зарекомендували себе в подібних випадках. Досить часто використовується метод «мозкової атаки», пошуку нестандартних рішень, різні відеоперегляди і відеотренінги, навчальні комп'ютерні програми.

Робота в парах і групові форми навчання, по-перше, сприяють створенню більш сприятливого середовища і, по-друге, забезпечують активний зворотний зв'язок між учасниками освітнього процесу, оскільки надають можливість здобувачу освіти передавати свої знання і вміння викладача-андрагога іншим. Робота в парах – початковий етап групової роботи. Зазвичай, дорослі слухачі не знайомі один з одним, мають невеликий досвід спільної навчальної діяльності або зовсім такого не мають. Тому робота в парах надає можливість не тільки виконати завдання, але і зняти можливе напруження в процесі взаємодії. Крім того, парна робота потребує менше часу, ніж робота в групах із великою кількістю учасників.

Процес організації освіти дорослих за допомогою визначених ефективних стилів взаємодії та форм спрямований на вирішення деяких проблем нинішньої професійної освіти: скорочення часу навчання, підвищення його якості, об'єктивізації критеріїв оцінювання, орієнтацію навчання на конкретну людину, навчання «до результату» замість традиційного «за часом». Така організація навчання дозволяє дорослій людині в процесі навчання управляти своїм розвитком, сприяє тісній співпраці, створюючи зв'язки і налагоджуючи відносини здобувачів освіти. Викладач-андрагог не лише навчає, передаючи знання або формуючи вміння, його діяльність спрямована на створення таких умов, які надають слухачам можливість розвитку навичок і вмінь самостійного пошуку інформації, отримання потрібних знань, створення проєктів саморозвитку тощо. Таким чином дорослі здобувачі освіти поступово стають активними учасниками процесу навчання, режим отримання інформації від викладача-андрагога переходить у режим саморозвитку, який є запорукою успішного самостійного підвищення рівня слухачами своїх сформованих компетентностей і після закінчення навчання.

Література:

1. Вершловский С. Г. Рабочая книга андрагога. СПб. : Знание, 1998. 200 с.
2. Лук'янова Л. Б. Неформальна освіта дорослих як невід'ємна складова освіти впродовж життя. *Вісник Черкаського університету. Серія: 272 Педагогічні науки*. 2012. Вип. 1 (214). С. 94–97.
3. Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах (друга половина XX століття) : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01. К., 2009. 410 с.
4. Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади: монографія / авт. кол.: Лук'янова Л. Б., Сігаєва Л. Є., Аніщенко О. В., Зінченко С. В.,

Баніт О. В., Лапаєнко С. В., Василенко О. В. К. : Педагогічна думка, 2012. 272 с.

5. Прокопенко І. А. Обґрунтування системи підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2019. № 47. С. 101–112. DOI: 10.34142/23128046.2019.47.09

6. Сікора В. В. Інтерактивна компетентність майбутніх учителів фізичної культури: педагогічні умови її формування. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2019. № 47. С. 113–122. DOI: 10.34142/23128046.2019.47.10

7. Словник української мови. В 11 т. / За ред. І. К. Білодіда ; АН УРСР. Інститут мовознавства. Київ : Наук. думка, 1975. URI: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoj_movy_v_11_tomakh (дата звернення: 20.02 2016).

8. Сучасні технології освіти дорослих : посіб. / авт. кол. : Л. Б. Лук'янова, О. В. Аніщенко, Л. Є. Сігаєва, С. В. Зінченко, О. В. Баніт, Н. І. Дорошенко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 182 с.

2.4. Дуальне навчання як форма професійної підготовки безробітних

Завгородня К.П.

У сучасному світі активно впроваджуються та використовуються інноваційні технології і набуті знання швидко втрачають свою актуальність, а освітня діяльність стає важливим компонентом. Нова інформація, знання та мотивація щодо їх постійного оновлення постає вирішальним чинником розвитку цивілізації, ефективності й конкурентоспроможності в будь-якій справі [3, с. 4]. Той, хто володіє найсучаснішою інформацією, вміє її одержувати та ефективно використовувати, займає лідерські позиції.

Щоб отримати позитивні результати в навчанні кожної людини, необхідно модернізувати систему освіти, невід'ємною складовою якої стане освіта дорослих.

Освіта дорослих в усіх її вимірах – формальна, неформальна, інформальна – спрямована на саморозвиток особистості й, відповідно, повинна мати підтримку на державному рівні. У законодавчій базі мають знайти відображення вимоги до педагогічних кадрів і навчально-матеріальної бази організацій, планування та обліку навчальної роботи, кваліфікаційного зростання й кар'єрного просування персоналу, а також фінансування видатків на професійне навчання працівників як у виробничій, так і в невиробничій сферах [3, с. 11].

Однією з важливих характеристик сучасної освіти є інтерактивність. Інтерактивні технології застосовуються як при навчанні дітей, так і дорослих. Однак, методологія їх застосування є різною: «в